

incentives made by A. Stifter, J. Gotthelf, and in particular by B. Auerbach. It found its place in the literary programme of A. Janežič, but not in that of F. Levstik. Its first forms appeared, about 1860, in F. Erjavec, J. Mencinger and V. Mandelc. In its »classic« variant it was developed by S. Jenko and J. Jurčič. In Stritar can be seen the influence exerted by the older sentimentalism (Karamzin). I. Tavčar followed the traditional Auerbach's formula, in his works *Among the Mountains*, *In Zala and Blossoms in Autumn*. From an equal basis started also J. Kersnik in his *Peasant Images and Father's Sin*, yet modernizing it, in part, following the example of *A Sportsman's Sketches* by I. Turgeniev. The echoes of village tale spread over the year 1900 reaching F. Finžgar, I. Cankar and, in particular, the social realists after 1930.

Joža Mahnič

UDK 886.3.09:929 Župančič O.

Akademija za glasbo v Ljubljani

ŽUPANČIČEVO SODELOVANJE IN OBJAVE V NOB

Pesnik se je s srcem pridružil narodnoosvobodilnemu gibanju takoj ob začetku okupacije. Josip Vidmar, tedaj dramaturg NG in član izvršnega odbora OF, je na svoji pisalni mizi v Drami našel s tujo roko napisano pesem, tja mu jo je naskrivaj položil upravnik Župančič, ne da bi priznal svoje avtorstvo.¹ Šlo je za pesem *Pojte za menoj!* v njeni prvotni, sem in tja še nedognani obliki; že 6. septembra 1941 jo je brez navedbe avtorja prinesel šapirografirani *Slovenski poročevalec*, »informatijski vestnik Osvobodilne fronte«, in sicer na uvodnem mestu in pred mobilizacijskim pozivom *V partizane!*² Pesem je zatem v istem mesecu in v isti prvotni verziji ponatisnilo *Delo*, »organ centralnega odbora KPS«, avtorja so tokrat skrili pod pridevnik *Neznani*.³ Josip Vidmar je ob koncu vojne⁴ v *Poročevalcu* poudaril zvezo *Osvob. fronte* in *Župančičeve* pesmi s kmečkimi upori ter *Pojte za menoj!* označil za »največje slovensko pesem naših dni«.

Po nastopu v množičnem politično vojaškem glasilu OF *Župančiča* srečamo v šapirografirani publikaciji kulturnikov *Slovenski zbornik 1942*. Pripravljal ga je poseben uredniški odbor v sestavi B. Kidrič, Kocbek, F. in J. Kozak, Kuhar-Prežih in Vidmar pozimi 1941 in v prvih mesecih 1942 in je izšel v maju 1942. Zbornik je prinesel leposlovnne prispevke v verzih in prozi, predvsem pa vrsto kulturno-političnih esejev, zaradi potrebne konspiracije dosledno brez imen sodelujočih avtorjev. Župančič je sodeloval s tremi pesmimi, ki so jih uredniki postavili na čelo publikacije: z drugo, zboljšano verzijo pesmi *Pojte za menoj!* ter novima pesmima *Rekvizicija* in *Gorenjska idila 1941–1942* pa z epigramoma *Londonskemu kuharju* in *Ljubljanskemu gorečnežu*, ki so ju uredniki razvrstili med besedila drugih sodelavcev.⁵ Kvalitetni zbornik je takoj po osvoboditvi doživel drugo, natisnjeno izdajo; tu Župančič pri pesmih nastopa s pravim imenom, pri epigramih pa uporablja

¹ Vidmar, *Obrazi*. DZS 1979. Str. 260, 261.

² *Slovenski poročevalec* 1941, leto II, št. 16.

³ *Delo* 1941, št. 3.

⁴ V članku *Ob četrti obletnici* v SP, 27. aprila 1945.

⁵ Župančičevi prispevki so na naslednjih straneh zbornika: *Pojte za menoj!*, 1, *Rekvizicija*, 2, *Gorenjska idila* 1941–1942, 3, *Londonskemu kuharju*, 37 in *Ljubljanskemu gorečnežu*, 47.

pseudonim Kiro Ilija; pesmi Pojte za meno!l je tu dal dognano končno besedilo in ji spremenil naslov v Veš, poet, svoj dolg?⁶

Posle upravnika gledališča je opravljal med okupacijo le v prvi sezoni. Poleti 1942 se je zaradi vse slabšega zdravja – hude astme, pa tudi zaradi rastoče politične ogroženosti, saj je vsa družina sodelovala v osvobodilnem gibanju, umaknil v bolnico in od tam v začetku 1943 v Šlajmerjev dom. Tu so ga obiskovali kulturniki – somišljeniki OF Seliškar, Albreht, Mesesnel, Cene Kranjc in nekateri drugi ter mu prinašali in pregled gradivo za ciklostilirano revijico *Setev*, glasilo »plenuma slov. kulturnih delavcev OF«. Revija je bila po zunanjem videzu seveda skromna, vsebinsko pa dokaj kvalitetna. Žal se je ohranila le prva številka, datirana z julijem 1943, druga in morda tudi tretja pa sta ostali skriti in založeni nekje v Univerz. knjižnici in Narodnem muzeju. Ohranjena in dosegljiva prva številka vsebuje pesmi, prozo in članke raznih neimenovanih avtorjev, ugotovljivi so Seliškar, Bor in Kajuh. Načelnega značaja je sestavek Na pragu nove slovenske literature: lirika in drama bošta odslikavali našo stvarnost ter postali borbeni in optimistični. Med uvodnimi prispevki beremo Župančičevo anonimno daljšo pesem *Tja bomo našli pot*, ki so jo poslej pogosto deklamirali na partizanskih mitingih – zanj je ljubljanska policija po ovadbi nekega partizanskega dezerterja zaslutila avtorja – in je doživela drugo objavo po osvoboditvi v Slovenskem zborniku 1945. Po Albrehtovem pričevanju pa vemo, da je pesnik za naslednjo številko prispeval neke epigrame, med drugim na Hitlerja, Churchilla in oklevanje zahodnih zaveznikov, da bi odprli drugo fronto; ni dvoma, da gre za ciklus desetih epigramov v celotnih takratnih razmerah doma in po svetu, ki smo ga objavili v Zbranem delu IV pod naslovom *Razmetane po vsem mesti*...⁷

Po zlomu fašistične Italije so v začetku oktobra 1943 na kočevskem zboru zbrani odposlanci slovenskega naroda v 120-članski plenum Osvobodilne fronte med drugimi izvolili pod psevdonimom dr. Anton Pesnik Otona Župančiča, ki pa zaradi boleznj v Kočevju ni bil navzoč.⁸

Vodstvo OF je želelo kakor še nekatere druge ugledne kulturnike in politike imeti ob sebi v partizanih tudi pesnika. Njegova navzočnost v gozdovih bi podobno kot Nazorjeva pri Hrvatih močno okrepila veljavo narodnoosvobodilnega gibanja. Prvi je prišel v imenu plenuma kulturnih delavcev v OF Župančiča vabit v partizane že 1942. leta pisatelj Ignac Koprivec. Pesnik je vabilo sprejel s pogojevma, če bo zunaj na terenu osvobodilnemu gibanju res koristen in če bodo razmere ob času njegovega odhoda povoljne.⁹ Na seji dne 17. julija 1943 je sklenil pesnika poleg nekaterih drugih povabiti na bazo 20 v Kočevskem Rogu neposredno izvršni odbor Osvob. fronte. Pisal mu je predsednik Vidmar, in sicer obširno pismo, ki se ni ohranilo, kako pomembna bi bila njegova navzočnost med partizani, da bi vsestransko zavarovali njegovo pot iz Ljubljane na bazo in ga po potrebi, zaradi zdravljenja, poslali na otok Vis oziroma v južno Italijo. Okrog 13. avgusta so na bazo prejeli pesnikov odgovor: opravičuje se, da je hudo bolan in da zato ne more zapustiti sanatorija, upa pa, da ga bodo zdravniki postavili na noge in utrdili za na pot. Dne 30. avgusta so izvršniki natančno določili postopek, kako v partizane karseda varno in udobno spraviti goste, med njimi Župančiča.¹⁰ Očitno je sodil v to akcijo IO OF tudi obisk prof. Jožeta Zemljaka v Šlajmerjevem domu nekako v istem času, po Mussolinijevem padcu ali po zlomu Italije; brž ko je zagledal pesnika, je spoznal, da je resno bolan in da nikakor ne

⁶ Slovenski zbornik 1942. DZS 1945.

⁷ O. Župančič, Curriculum vitae. ZDIX, 219, 220. – Emil Cesar, Slovenska književnost v narodnoosvobodilnem boju. (Uvod v knjigo Prebujenje. Antologija partizanske proze.) Borec 1968. Str. 20–23. – Cene Kranjc, S poti do zmage. DZS 1977. Str. 18. – Edini doslej znani izvorni primerek 1. številke *Setve* hrani Slovenska knjižnica v Ljubljani.

⁸ Glej brošuro Zbor odposlancev slovenskega naroda. Sklepi, dokumenti in govori. Zvezek I. 1943. Str. 15.

⁹ E. Cesar v uvodni študiji h Kajuhovemu Zbranemu delu 1971, 120.

¹⁰ E. Kocbek, Listina. SM 1967. Str. 158, 212, 241. – J. Vidmar, Obrazi. DZS 1979. Str. 266.

bi zmoget poti v partizane; zato sta kmalu spremenila témo pogovora in se pomenkovala o tekočih zadevah v osvobod. gibanju.¹¹ Do tretjega poskusa, da bi uresničili načrt o pesnikovem prihodu med partizane, je prišlo kasneje, spomladi in poleti 1944; tokrat naj bi organizacijsko pomagala stvar izpeljati Mira Svetinova, ki je po naročilu IO OF Župančiča dvakrat obiskala v Šlajmerjevem domu. Po prvi varianti naj bi poet potoval z vlakom do Postojne in nato peš do zveze. Po drugi, ugodnejši, naj bi prišel v Loško dolino, od koder bi ga odpeljali z letalom. Svetinova se je obakrat prepričala, da je pesnik zavzet privrženec osvobodilnega gibanja, a tudi spoznala, da kot hud bolnik ne more zapustiti sanatorija.¹²

Dne 20. novembra 1943 je klerikalni dnevnik Slovenec v članku Proč s slepomišenjem pozval k javni obsodbi »komunističnega« osvobodilnega gibanja in njegovih privrženec med kulturnimi delavci. »Kdo bi bil bolj poklican, da to obsodbo na prvem mestu podpiše, kakor ravno čuvarji slovenske besede s F. S. Finžgarjem in Otonom Župančičem na čelu?« Kot odgovor na ta poziv je drugi izmed imenovanih še istega dne napisal pesem *Izjava*; v njej obsoja neznačajnost, nečlovečnost in nasilje belih ter izjavlja, da mu je ljubša smrt od življenja v takih razmerah. Beli so organizirali akcijo v smislu Slovenčevega poziva, Župančič je podpis zoper Osvobodilno fronto odklonil, dasi se je zavedal, da bo moral sin Marko zaradi tega iz zaporov v Dachau. Pesem je doživela objavo šele po osvoboditvi, v Slovenskem zborniku 1945.

Ko so beli pripravljali v prid svoji dobrodelni organizaciji *Zbornik Zimske pomoči 1944*,¹³ so med drugimi umetniki in znanstveniki nadlegovali tudi Župančiča, ki je bil politično v vedno hujši nevarnosti, zato je kakor Finžgar, prof. Nahtigal in mnogi drugi taktično pristal na sodelovanje. Predložil jim je ciklus *Na meji življenja in smrti* (prvoten naslov je bil: Trizvok) z enotami Prihod, Na vrh in V brezglasje, vendar s pogojem, da objavijo vsega v celoti, pri čemer je upal, da ga bodo zaradi nekaterih idejnih poudarkov zavrnil. Z objavo cikla v Zborniku, in sicer na prvih straneh, so si nasprotniki naredili medvedjo uslugo: na eni strani so se mogli postavljati z Župančičevim imenom, na drugi so njegovi verzi udarjali po njih samih. Mlada mati iz pesmi Prihod namreč zakliče svojemu detetu ob mučnem porodu »Hočem te dati soncu in svobodil«, domovinska pesem V brezglasje pa vsa izraža avtorjevo žalost in srd nad razmerami pri nas, a tudi njegovo odločnost in vero v narod ter ponavlja prešernovsko misel iz *Izjave*.

V istem letu, a za Zbornikom je izšla knjiga Evgena Lovšina *V Triglavu in v njegovi soseščini*.¹⁴ Lovšin je naprosil Župančiča, svojega malega bratranca po materi, da je za knjigo prispeval dve krajši pesmi o Triglavu, simbolu Osvobodilne fronte. Obe vsebujeta isto idejo: kadar pesnika teži misel na okupacijo, ga potolaži pogled na planine, ki enako visoke in neomajne žare v daljavi.¹⁵ Kakor vse druge v naši razpravi navedene pesmi je Župančič tudi ti dve sprejel v svojo zadnjo zbirko *Zimzelen pod snegom*, in sicer pod naslovi *Pogled na planine – Prvi. Še eden*.

V Šlajmerjevem domu je ostal do konca vojne. Z zaključeno in zanesljivo družbo je rad igral tarok, se pogovarjal o dogodkih in na skrivaj poslušal radio. Med takšne nove znanke in somišljenike sta spadala stavbenika Slavec iz Kranja in Pavšič iz Ljubljane; obema je posvetil duhovite in tehtne priložnostne verze. V sanatorij ga je prihajala obiskovat Vida Šturmovna, ki so ji beli ubili očeta profesorja, pesnikovega prijatelja, in mu prinašala

¹¹ Ustno sporočilo prof. Zemljaka 19. IV. 1985.

¹² Osebno pričevanje tov. Mire Svetinove 25. V. 1985. – Po ustnem izročilu v pesnikovi družini naj bi Župančič odšel na osvobojeno ozemlje preoblečen v železničarja.

¹³ Uvodni članek zbornika je datiran s 1. junijem 1944.

¹⁴ Za svojo 50-letnico jo je izdalo Slovensko planinsko društvo.

¹⁵ Pesem V črno sem žalost zakopan je Lovšin objavil v faksimiliranem rokopisu kot posvetilo h knjigi, dvostišje Zamaknjen v tisti soj ... pa kot moto k članku Čopov Joža na Šišenskem vrhu na str. 291.

Slovenskega poročevalca. Od znancev iz Narodnega gledališča se je pri njem pogosto oglašal in se z njim pomenkoval o razvoju vojne in politike režiser Emil Frelih, čigar žena se je prav tako zdravila v Šlajmerjevem domu.¹⁶ Osebo in politično je bilo tem pacientom naklonjenih tudi več zdravnikov. Ker je na večer pred prvim majem Župančičeva družba malo glasneje praznovala, so naslednje dni na ovadbo prišli beli, vse pesnikove tovariše odpeljali in banskega svetnika Kruleja nečloveško mučili. Policist Hlebec je hotel aretirati tudi Župančiča in le odločen protest zdravnika Čebolina ga je rešil morda najhujšega.¹⁷

Dne 6. maja je poet v radostnem pričakovanju svobode in na prošnjo Osvobodilne fronte začel v sanatoriju snovati pesem *Osvoboditeljem v pozdrav*. Ustvarjal jo je ne le z velikim zanosom, temveč tudi z izredno skrbjo, o čemer pričajo številne variante. Prvič so jo natisnili v Blaznikovi tiskarni v posebni številki Slovenskega poročevalca z rdečo glavo in na enem samem listu, z datumom 9. maja 1945 in – z avtorjevim polnim imenom. Vštric Župančiča so s proznimi zapisi pozdravili prihod partizanov v slovensko prestolnico pisatelj Finžgar ter profesorja Koblar in Sovrè. To je bila poslednja Župančičeva pesem, nastala še med okupacijo, v njenih prav zadnjih dneh.

V zvezi z zastavljeno problematiko nas tudi zanima, kako so Župančičeve pesmi v partizanih sprejemali. Ni dvoma, da so poleg Borovih in Kajuhovih, ki so bile dostopne tudi v samostojnih zbirkah, po mitingih veliko recitali tudi Župančičeve medvojne pesmi, izšle po partizanskih glasilih. Za borce in druge na osvobojenih ozemljih pa je bila zanimiva in neposredno porabna tudi marsikatera od Župančičevih predvojnih pesmi. Tako je ciklostilirani priročnik za mitinge Naša beseda¹⁸ iz oktobra 1944, ki ga je pripravil IX. korpus, vseboval od Župančičevih Pesem mladine, Kovaško, Žebljarsko in Vseh živih dan, od partizanskih pa pod psevdonimom Anton Pesnik Tja bomo našli pot. Na področju Škofje Loke je proti koncu istega leta izšla kot samostojna edicija zelo skrbno, brez napak natipkana in ciklostilno razmnožena znamenita *Duma*.¹⁹ Tudi v obeh Slovenskih čitankah, ki so ju za potrebe nižjih gimnazij na osvobojenem ozemlju 1945 šapirografirani izdali v Črnomlju, najdemo nekaj Župančičevih pesmi, dve starejši s pravim pesnikovim imenom in Pojte za menoj! s psevdonimom dr. Anton Pesnik.²⁰

Žejo po slovenski besedi so čutili posebno na Primorskem, kjer so v času fašizma poznali samo italijanske šole in kjer je sedaj vodil pokrajinski odbor OF pisatelj Bevk. Razne tehnike, zlasti »Krn«, »Matajur« in »Porezen«, so 1943 in 1944 v ciklostilu izdajale antologijski priročnik v dveh snopičih Naši pesniki novemu rodu;²¹ v njem je bil zastopan poleg starejših in mlajših pesnikov tudi Župančič, in sicer z Žebljarsko, Zemljevidom in Kovaško v prvem ter z Našim pismom in Zeleno čelado v drugem snopiču. List za primorske šolarje Mladi rod je v prenekateri številki prinesel tudi po kako Župančičevo pesem za otroke. Poseben dosežek pomeni ciklostilna izdaja zbirke *Ciciban* iz leta 1944;²² v njej je v primerjavi z izdajo iz 1932 spremenjeno le zaporedje prvih sedmih pesmi, sicer je pa popolna in ne izpušča kakor povojna izdaja iz 1955 idejno »kočljivih« pesmi, kakršni naj bi bili zlasti Zvezdoznanstvo in Naše luči.

¹⁶ E. Frelih, Oton Župančič v zatišju hajk. Večer, 15. junija 1985.

¹⁷ O. Župančič, Curriculum vitae. Ibid. – Lovšin, Rod in mladost Otona Župančiča, MK 1975. Str. 212, 213. – Pomenka s tov. Slavcem in Pavšičem.

¹⁸ Uredila kulturno prosvetna sekcija. Izdal propagandni odsek IX. korpusa NOV in POJ. Izdelala PVT DK »Rudi«.

¹⁹ Izšlo 15. XII. 1944. Izdala komisija za agitacijo in propagando pri OO OF Škofja Loka. 8 strani. Primerek hrani IZDG.

²⁰ Slovenski čitanki za I. in II. ter III. in IV. razred gimnazije. 1945. Izdal odsek za prosveto. Komisija za učne knjige.

²¹ Izdajal pokrajinski odbor OF za primorsko Slovenijo v letih 1943 in 1944.

²² Izdal šolski odbor OF za primorsko Slovenijo. Izdelala tehnika »Bojnik«. 21 strani besedila. Izvod hrani IZDG.

Župančič je torej imel ob drugih naših starejših in predvojnih pesnikih med osvobodilnim bojem najbrž kar precej bralcev in poslušalcev med odraslimi in mladino. Pritegovale so jih tiste njegove pesmi, ki so zbujale vero v življenje, pogum in borbenost pa socialne, domovinske in otroške pesmi. Isto velja za njegove najnovejše, med osvobodilnim bojem nastale pesmi; zlasti Pojte za menoj! in Tja bomo našli pot... sta našli med borci in domačini bržkone podobno širok in navdušen odmev kakor Borove, Kajuhove in pesmi drugih partizanskih poetov, čeprav so zlasti nekatere mladega Kajuha, ljubezenske in o materi, utegnile zganiti tiste intimno čustvene plasti bralčeve ali poslušalčeve duševnosti, do katerih imenovani Župančičevi pesmi kljub svojemu mojstrskemu izrazu nista mogli seči.

Summary

ŽUPANČIČ'S COLLABORATION AND PUBLICATIONS IN THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE

In his small paper the author deals with Župančič's political collaboration in the national liberation movement from its very beginning, with the election of the poet to the Liberation Front Plenum at Kočevje, with the invitations made by the leadership to join the partisans in person, etc. Further, he follows the poet's publications in underground and legal periodicals and publications; special quality had the Slovene Miscellany 1942 and the small review Seeding; the poem Sing after me! (Do you know your debt, poet?) played the part of spiritual mobilization. Third, the small paper's author takes interest in Župančič's poetry's echo found among the partisans and the people: all over Slovenia, and in particular so in the Littoral, there were reprinted and recited at the meetings his partisan and older marching songs.

Olga Kunst-Gnamuš

UDK 80 + 82.081

Pedagoški inštitut pri Univerzi
Edvarda Kardelja v Ljubljani

LEKSIČNO UPOVEDOVANJE

Doslej smo bili vajeni pomene besed razlagati v razmerju do predmetnosti (beseda je ime predmeta) ali kvečjemu v razmerju do zavestno tvorjenih pojmovnih kategorij (beseda je ime pojma). Vendar pomena zaznamujočega ni mogoče izčrpati v razmerju do poimeno-vane predmetnosti oziroma pojmovnosti. Teorija pomena kot enotnost konkretnega (predmetnosti) in abstraktnega (pojmovnosti) ne izčrpa pomenskih podatkov, ki jih nosi beseda med sporazumevanjem. Trditve ni težko dokazati. Nепrestano lahko opazujemo, kako isto predmetno vsebino upovemo na razne načine, odvisno od tega, s kom se sporazumevamo in kakšen je namen sporazumevanja.

Če želimo naslovnika, ki opravlja neko prepovedano dejanje (denimo, da namerava prečkati cesto mimo prehoda za pešce ali voznik prevoziti rumeno luč) opozoriti, da je v bližini miličnik, lahko rečemo:

(1) *Pazi, kifeljci prihaja!*

(2) *Pazi, miličnik prihaja!*